

• Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն •

ՊԱՐԱԹ ԹԻՊՈՐ, Հունգար ժողովուրդ-
նեքու Հիմ Պատմութիւնը: Ա. հտ.,
Մոնքրէալ, 1968, էջ 240, պատկեր 32:

Հունգարացիներու եւ Հայերու պատ-
մական անցեալին մէջ՝ սովորաբար վեր
կը հանուի միայն այս իրականութիւնը՝
թէ երկուքն ալ ունեցած են զանազան ընդ-
հարումներ թաթարներու եւ թուրքերու
հետ: Մինչդեռ երկու ժողովուրդներու
միջեւ եղած կապերը դեռ աւելի խոր ըլ-
լալու են եւ աւելի լայն ասպարէզներու
մասին խորհիլ կու տան:

Երկու ազգերուն ծագումը կը կորսուի
հին պատմութեան ստուերամած խա-
ւարին մէջ: Անոնց մասին ալ կատարուող
լուսարանութիւնները երկու տարբեր ուղ-
ղութեամբ կը կատարուին: Հայերուն
բով կը հարցուի՝ ո՞ր ազգերը խօսած են
անոնց մասին եւ ի՞նչպէս ձուլուեր են ա-
նոնք՝ տեղացի բնիկ ցեղերուն հետ. իսկ
հունգարական պատմութեան համար կը
քննուին զլիսաւորապէս ժամանակագի-
րներու տուեալները, որոնց համաձայն
Հունգարները խառնուած կը համարուին
իրանեան, կովկասեան, հոն, սկիւթացի
ցեղերուն հետ եւ կը ջանան ստուղիլ թէ
ո՞ր ցեղին հետ աւելի կապուած են անոնք:

Այսպիսի դժուարին պարագաներու մէջ,
ուրախութեամբ ընդունելու ենք այն ա-
մէն ճիշդ եւ աշխատանք որ պատմական
այս շահեկան հարցին շուրջ թեթեւ լոյս
մ'անդամ կարող է սփռել: Նման բարի
տրամադրութեամբ մօտենալու ենք Պա-
րաթ Թիպորի գիտական հմուտ աշխա-
տանքին՝ որ նոյնիսկ հայ հասարակու-
թեան օգտակար կրնանք համարիլ: Նախ՝
որ հին ազգաց պատմութեան ամէնէն
խորհրդաւոր հարցերէն մէկը՝ նախա-
կան լեզուն կը խուզարկէ, յետոյ՝ նը-
մաբիլ կու տայ Հայոց պատմութեան ինչ
ինչ տուեալներ՝ նոր լոյսի տակ, որոնք

մինչեւ այսօր տարբեր տեսակէանքէ
գիտուած էին:

Գրախօսականիս նպատակն է՝ հայ հա-
սարակութեան այս նոր տուեալները ծա-
նօթացնել:

Տեքթ. Պարաթ Թիպոր իր ուսումները
Պուտաիւշթի, Վիեննայի, Փարիզի, Մոն-
թրէալի համալսարաններու մէջ կատա-
րած է: 1932-1939 Փարիզի Հունգարական
Մասնաճիւղի Բարտուղարը եղած է, ա-
պա 1940-45 ուսուցիչ՝ Գոլոթվարի հա-
մալսարանին: 1946ին վերադարձած է
Ֆրանսա, 1952ին անցած է Բանտա:
Գերմանիէն լեզուով դրած է Գոլոթվա-
րի պատմութիւնը, Փրանսերէն լեզուով՝
Հունգարիայ պատմութիւնը եւ Ֆրանսա-
յի Հունգարացիներուն ընկերային հար-
ցերու մասին: Հին պատմութեան ասպա-
րէզին մէջ կատարած՝ նոր դարադրու-
թացող պատմաբանական աշխատանքը, ո-
րուն հիմա պիտի ծանօթանանք, երեք
տասնեակ տարիներու աշխատանքի ար-
դիւնքներ են:

Պարաթի քննական աշխատանքի հի-
մերուն հարկ է ծանօթանալ, որպէսզի
նոյնիսկ հայկական նիւթերու մասին ու-
նեցած կարծիքները կարենանք ըմբռնել:
Ապացոյցները կը մեկնին հնախօսական
հաստատուն սկզբունքներէ:

ա) Զրահեղէն ետքը մարդիկ Ալյարատ
լեւան ստորոտէն բաժնուեցան ու ցրուե-
ցան աշխարհիս չորս կողմերը:

բ) Բոլոր աշխարհ միեւնոյն լեզուն կը
խօսի. այնպէս որ Արաւհած արանց
թարգմանի կ'երթայ Հիթիթներու եւ Ե-
գիպտացիներու մօտ:

Հիթիթներու հնդեւրոպական ժողո-
վուրդ մը ըլլալը կը հաստատուի, ըստ
լեզուաբաններու, անոնց լեզուին հոլովա-
կան նկարագրէն, հունգարերէն լեզուի
նման:

գ) Շատ մեծ նմանութիւն կայ սումե-
րական եւ կովկասեան լեզուներու միջեւ:

Պարաթի համաձայն՝ հոնական, Սէ-
քէյլներու, սկիւթական, իրանեան, փիւ-

նրիկան եւ ետրուական լեզուները՝ հետեւեալ նմանութիւններն ունին .

1. Միայն բաղաձայնները նշանադրուած են . Բ Մ = աԲաՄ : Բ Բ Դ = աԲաԲաԴ եւ այդ լեզուն զիտցողը միայն կրնայ բառերը կարգալ :
2. Ամէն մէկ բաղաձայն դիւր՝ մէկ վանկ է :
3. Բեւեռագրութեան մէջ հնչումները կը գրուին եւ ո՛չ թէ ուղղակի բառերը :
4. Երբեմն երկու նշանադիր միասին կը գրուին սղագրութեամբ :
5. Ո՛չ բառերը կը դատուին իրարմէ եւ ո՛չ ալ նախադասութիւնները :

Ուսուցչապետը շատ մեծ կարեւորութիւն կու տայ, իր խուզարկութիւններուն սկիզբը, մեզմէ չորս հազար տարի առաջ շինուած պայտածեւ առարկայի մը, որ Արաքսի հովտին՝ Իգդիր կոչուած փոքր գիւղին մէջ գտնուած է, եւ ուսումնասիրուած՝ վերջին դարու մասնագէտներէ : Առարկային վրայ իրեք մարդոց գլուխներ կը նմարուին, չըջապատուած նշանադրերով . այս պայտածեւ առարկան կարելի է նմանցնել կրակարանի, եւ մարդու գլուխները՝ արծիւի գլուխներու : Բացի Արաքսի չըջակայքէն, այս առարկային ուրիշ նմոյշներ գտնուած են նաեւ հարաւ-արեւմտեան երկիրներու մէջ, ինչպէս Սուրիոյ եւ Պաղեստինի կողմերը : Երեւան ելած են օրինակներ՝ Քրիստոսէ առաջ ԺԹ . դարուն մէջ՝ Հիթիթներու տիրապետութեան ատեն, այսօրուան Կիւլթի-Թիւիէ, Հիթիթներու Հատուտ մայրաքաղաքէն 250 քմ. դէպի հարաւ : Հնաթափները ասկից կը հետեւցնեն, եւ Պարթ եւս կ'ընդունին, որ այս առարկան շինող ժողովուրդը՝ ժամանակի ընթացքին տարածուած ըլլալ դէպի այդ կողմերը : Իսկ արծիւներու շուրջ փորագրուած գրութիւնը՝ Պարթ հունգարերէն լեզուով կը կարգայ . «Արգապեաներու յիշատակին» եւ «Արգապեաներ եւ ստնը» :

Ահա թէ ինչո՛ւ կը կապէ Հայոց աշխարհի ընակիչները՝ Հունգար ժողովուրդին հետ, որու լեզուին ու պատմութեան

խանձարուրդը կը տեսնէ այդ գեղեցիկ հովիտներուն մէջ :

* * *

Պարթ չի վարանիր հաստատելու որ Միտանիները՝ հունգար ժողովուրդը եղած ըլլան, որ այդ հին լեզուն կը խօսէին : Անոնք իրենք զիրենք, ինչպէս Հունգարացիները, արեւական ցեղէն կը համարէին : Հուրի եւ Միտանի ժողովուրդները, Վանայ լիճին շրջակայքէն, Քրիստոսէ երկու հազար տարի առաջ, կամաց կամաց սկսած են անցնել դանազան դաւաճներ, հետեւին տանելով իրենց եւ Հոներու խորհրդանիշը՝ ջութակը :

Նկատելով անոնց աշխարհագրական դիրքը, տեղանունները եւ մանաւանդ անոնց հոլովական բարբառը՝ հուրի = ուրի (ուր՝ հունգ. տէր կը նշանակէ եւ ուրի՝ տիրակալ) կը համարուի որ ժողովուրդները պէտք են հունգար լեզուին մէկ ճիւղին պատկանած ըլլալ :

* * *

Պարթին ուսումնասիրութեան մէջ զեռ երկու կէտեր կան, որոնք քիչ թէ շատ հայկական ընդթ մ'ունին :

Առաջինը Գոթերը, ըստ իրեն, դերմանական ծագում ունեցած ըլլալու չեն . որովհետեւ անոնց թագաւորներու անուններուն մէջ հունգարական բառեր կան : Ամենամեծ թագաւորին անունն էր՝ Էրմամարիք, Ուր - մէկ - ուրաք որ հունգարերէն կը նշանակէ՝ հայ տէրիքն են, հայ թագաւորներ են :

Յետոյ՝ Ռայնա դաւաճունի Վոլֆհալթմ գիւղին՝ հոնական գերեզմանի մը մէջ հետաքրքրական առարկայ մը գտնուած է : Այս առարկան ապարանջանի մը ձեւն ունի, վրան դարձ մը՝ կեղանիի գլուխի նման : Իսկ վրայի արձանադրութիւնը իրանական համարելով՝ կը կարգանք Արտաշիլի անունը «Արտաքստադար» ընթերցումով : Իսկ հունգարական տառադարձութեամբ այս իմաստը կը հանենք . Ունկար Տիկնոգէն՝ Իլոնայիմ Պապը : Այս առարկան զուցէ հոն-հունգար բանակին

մէկ զուգը թողած ըլլայ՝ Ատտիլայի մասէն ետքը, գերմանական դաշտագետներն այս կողմերը ապաստանելով:

* * *

Հունգար ժողովուրդին եւ Հայերու միջեւ եղած փոխ-յարաբերութիւններու շուրջ՝ աւելի խոր կայեր կը տեսնէ, եւ միշտ աւելի հիմնուած կը համարի ԼՈՒՔԱՅԻ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐԻ կարծիքը՝ այս նիւթին մասին:

Լուքայի Ք. (1804-1876) Ծայրագոյն վարդապետ, Կելրայի հայ կաթ. առաջնորդը եղած է. ո՛չ միայն եռանդուն հոգեւորական մը եւ հակառակորդ Հայերու լատինացման, այլ նաեւ անուանի դիտնական մը: Յիշատակութեան արժանի է իր գործերէն «Հունգարացիներու ծագումը», վաղեմի ամուրը եւ քննադատը:

Այս երկու հեղինակները, Պարաթ եւ Լուքայի, տարբեր տարբեր մեկնակէտներով կը յանդիմնեն նոյն եղբայրացութեան. այսինքն՝ հունգար ժողովուրդը արիական ժողովուրդ է եւ լեզունին՝ արիական: Այս եղբայրացութիւնները մեզ կը դարձանք, նկատած որ մինչեւ այսօր այսպէս չեն սորվեցուցած, եւ չեն սորվեցներ հանրութեան:

Պարաթ կը կոթնի Լուքայիի սա խրոխտ բացատրութեան վրայ ալ. «Եթէ ես ուրիշ արժանիք չունենամ, սակայն կը համարեմ որ իմ արժէքս քուզմ ազգը մոռացութեան ծովէն ազատած ըլլալուն մէջ է»:

Դժբախտաբար Լուքայիի գիրքը հունգարերէն միայն գոյութիւն ունի, ուստի արտասահմանի մէջ քիչեր զուցէ ծանօթ են գիրքին: Ամէն պարագայի, այսօրուան հունգարացի ուսուցչատէրին համաձայն, կարելի է առանց գնահատանքի այս գործին վրայէն անցնել եւ արհամարհել հեղինակին կարծիքը:

Ուստի, Լուքայի ուղադրութիւննին կը դրուէ. իրանեան շրջանակներուն մէջ հունգար լեզուով խօսող ժողովուրդները հայ պատմաբաններէն քուզմ կը կոչ-

ուէին: Այս անունին հնազոյն ֆօշ ձեւը, որ յետոյ քուշի փոխուած է, կը յիշեցնէ Հոնքարու անուանակոչումները, որոնք իրենք գիրենք կենդանիներու անուններով կը կոչէին, եւ Իրանէն սերած կը համարէին: Միւս կողմէն ֆօշին ըծորդ է ուրբ՝ պարսիկ, թուրք եւ արաբ լեզուներուն մէջ՝ հուր, դուր, օդուր ձեւերով: Լուքայի ցոյց կու տայ որ քուշ, ֆօշ բառերը նոյն են ուր, ար բառերուն հետ եւ այդ բառերը կրող ժողովուրդները՝ ուրի, արի, արիակամ ժողովուրդներ էին:

* * *

Հետեւելով դանազան հնարասներու տուեալներուն, Պարաթ կը համարի որ Հոնքարուն խօսած լեզուն հունգարերէն եղած ըլլայ: Անոնց ծագման վայրը կը դնէ Կովկասի եւ Իրանի մէջ, ուստի կը համարի որ Հունգարացիներուն ալ նոյն ծագումն ունենայ:

Տարակոյս չկայ որ Պարաթ Թիպորի կարծիքները պիտի ունենան հակառակորդներ, բայց եւ այնպէս պիտի ունենան համախոհներ եւ պաշտպաններ: Արդէն այս վերջին տասնեակ տարիներուն՝ շատեր հաստատած են հունգար-ֆինն-սումեր լեզուական աղբիւրքներէն չլիւզէս են Jules Oppetr (1869), François Lenormant (1875), A. H. Sayce (1907), L. Wolley (1962).

Հունգարուհի Իտա Պոպուլուս՝ սուսերական բառարանի մը մէջ հունգարական հազար հինգ հարիւր բառեր դրած է:

Կը համարինք այսքանով բաւականաչափ ծանօթացուցած ըլլալ յարգելի հեղինակին զբաղմունքին վաստակը, մանաւանդ հայկական նիւթերու հետ կապակցեալ հատուածները, որ այնքան մեծ ջանքերով ուղած է Պարաթ Թիպոր մատուցանել ի ծառայութիւն հայկական մշակոյթին:

ԳՐՈՂՈՒՆԻ, ՏՈՄՈՆԻՔՈՇ

Թարգմանեց եւ ամփոփեց
Հ. Ղուկաս Գոկոյեան

